

Наталія Мозгальова, Ірина Герасимова
Nataliia Mozgalova, Iryna Herasymova

ОБДАРОВАНІ ДІТИ: ВИЯВЛЕННЯ, НАВЧАННЯ, РОЗВИТОК

GIFTED CHILDREN: IDENTIFICATION, TRAINING, DEVELOPMENT

У статті представлено погляди науковців на проблему виявлення, навчання і розвитку обдарованих дітей. З'ясовано, що найчастіше обдарованістю називають своєрідне поєднання здібностей, яке забезпечує людині можливість успішного виконання будь-якої діяльності. Розглянуто види обдарованості: вроджена – ґрунтується на природних здібностях, набута – проявляється у дорослому віці в певній галузі мистецтва чи науки, спеціальна – обдарованість в одній сфері діяльності, загальна – основою розвитку спеціальних здібностей. Виявлено особливості музичної обдарованості, що полягає в наявності музикальності, яка виражається в особливій сприйнятливості дитини до звучання музики. Музична обдарованість відображає рівень розвитку музичних здібностей, що визначає діапазон діяльності, у яких дитина може досягти успіхів.

Ключові слова: діти, діяльність, задатки, здібності, музикальність, обдарованість, творчість.

Пошук обдарованих дітей та створення умов для їхнього розвитку – це комплексна спільна спланована діяльність держави, науковців, батьків та учителів. Ранній вияв таланту допоможе не помилитися у визначенні майбутнього кожної дитини особливо в тому віці, коли саме обдарованість має найоптимальніші природні умови для свого становлення. Досить переконливо актуальність проблеми обдарованості дітей визначив Павло Тюленев: “Природа обдарованості дітей оповита таємницями і суперечностями. Необхідно допомогти батькам зробити своїх дітей обдарованими, зберегти цю обдарованість і перетворити її на справжній талант! Від вирішення цього питання залежить усе майбутнє дитини, щастя її сім'ї” [11, с. 15]. Проблемою “обдарованості” займалися дослідники низки галузей знань. Так, психологічний напрям складають дослідження зарубіжних (Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, Ж. Піаже, П. Торренс, К. Тейлор, К. Юнг та ін.) та вітчизняних (О. Антонова, Л. Виготський, Г. Костюк, Н. Лейтес, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.) вчених. У педагогічній галузі питання дитячої обдарованості вивчали Н. Завгородня, Л. Прокопів, О. Столяренко, В. Щорс; розвиток музичних здібностей розглянуто в роботах Ю. Блучевського, О. Лобової, Н. Мозгальнової, Б. Теплової, П. Халабузарь та інших.

Мета статті – обґрунтувати основні аспекти виявлення і розвитку обдарованих дітей.

Учені по різному підходять до трактування поняття “обдарованість”. Найчастіше обдарованістю називають своєрідне поєднання здібностей, яке забезпечує людині змогу успішного виконання будь-якої діяльності (А. Маклаков); особливий стан індивіда, який характеризується насамперед активністю, швидкістю сприймання і переробки інформації, пошукової поведінки водночас із сильною індивідуалізацією (спеціалізацією) цих процесів, тому що здібні по-іншому відображають світ, його логіку та ін. (Н. Лейтес); інтегральний рівень розвитку спеціальних здібностей, який пов'язаний із їх розвитком, але достатньо від них незалежний (Ф. Гальтон); інтеграційна особистісна властивість (П. Торренс); загальна здатність, що розкривається в більш високих результатах під час виконання завдань (Б. Теплов).

Проблему обдарованості досить точно охарактеризував В. Аверін: “Серед найбільш цікавих і загадкових явищ природи дитяча обдарованість традиційно займає одне з провідних місць. Проблеми її діагностики та розвитку хвилюють педагогів упродовж багатьох століть. Інтерес до неї у наш час дуже високий, що легко може бути пояснено суспільними

потребами” [1, с. 45]. Психологи поділяють обдарованість на вроджену або ще як її називають “актуальну” та набуту – “потенційну”. Вродженою обдарованістю вважають особливий стан індивіда, який характеризується пізнавальною активністю, швидкістю сприймання і переробки інформації, індивідуальною спрямованістю сприйняття та мислення. Цей вид обдарованості ґрунтується на природних здібностях, тому низка відомих учених, музикантів, художників, письменників виявили свої видатні здібності ще в дитячі роки. Набутою або “потенційною” називається така обдарованість, яка проявляється у дорослому віці в певній галузі мистецтва чи науки.

Деякі науковці (Л. Виготський, Н. Лейтес, А. Маклаков, С. Рубінштейн та ін.) поділяють обдарованість на загальну і спеціальну. Спеціальною обдарованістю називають якісно своєрідне поєднання здібностей, що створює можливість успіху в діяльності. Спеціальна обдарованість – це обдарованість особистості в одній сфері діяльності. Це дає підстави говорити про те, що кожна особистість придатна до будь-якого типу обдарованості (музичної, математичної, літературної, спортивної тощо). Загальну обдарованість трактують як рівень розвитку загальних здібностей, що визначає діапазон діяльностей, у яких людина може досягти значних успіхів. Учені вважають, що якщо людина обдарована, то вона здатна досягати успіхів у багатьох галузях. Загальна обдарованість є основою розвитку спеціальних здібностей, але сама є незалежною від них. При цьому загальна обдарованість є не тільки передумовою, а й результатом усебічного розвитку особистості. Не можна не погодитись з думкою видатного вченого С. Рубінштейна, що “лише єдність загальних і спеціальних властивостей, взятих у їх взаємопроникненні, окреслює істинний образ обдарованості людини” [7, с. 123]. Отже, обдарованість можна розглядати як інтеграційну властивість особистості, що передбачає наявність здібностей, їх своєрідне поєднання, від якого залежить можливість успішної діяльності.

Закордонні дослідники (Дж. Гілфорд, П. Торренс, Ф. Баррон, К. Тейлор та ін.) загальну обдарованість досить часто ототожнюють з інтелектом. На думку Ж. Піаже, функція інтелекту полягає в обробці інформації, яка дорівнює аналогічній функції організму по переробці їжі. Для мозку так само природно вчитися, як для легень дихати. Прагнення людини до пізнання і стимулювання розуму – така ж нагальна потреба, як голод і спрага. Якщо ви чимось глибоко захоплені, ви забуваєте про голод і втому. Вчений стверджує, що в обдарованих і талановитих дітей біохімічна й електрична активність мозку підвищена, їхній мозок відрізняється величезним “апетитом” – ще й величезною здатністю “переварювати” інтелектуальну їжу [4, с. 235].

Обдарованою дитиною вважають таку, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями в тому чи іншому виді діяльності (у тому числі й ініційованої нею самостійно) або володіє потенціалом до таких досягнень. На думку С. Рубінштейна, обдаровані діти звичайно мають відмінну пам'ять, що базується на ранній мові й абстрактному мисленні. Їх відрізняє здатність класифікувати і категоризувати інформацію і досвід, уміння широко користуватися накопиченими знаннями, їхня схильність до класифікації і категоризації ілюструється й улюбленим захопленням, властивим обдарованим дітям [7, с. 231]. “Надзвичайна чутливість обдарованих дітей до оточуючого середовища, загострене сприйняття своїх досягнень і невдач, наявність динамічного зв'язку між емоційним настроєм, здатністю до саморегулювання й успішністю, на переконання Л. Виготського, – говорять про те, що афективний розвиток повинен стати предметом пильної уваги при навчанні обдарованих дітей” [5]. На думку К. Юнга, “обдарована дитина – це не завжди “блискуча” дитина. Вона може бути недбайливою, неуважною, пустотливою, норомливою. Часто у таких дітей виникають конфліктні ситуації з вчителями, проте за правильного підходу вони доводять своїми вчинками, що вони “набагато кращі, ніж про них думають” [4, с. 412]. Досить переконливим вважаємо твердження Л. Виготського про те, що “якщо ми знаємо, як зі слабкості виникає сила, з недоліків – здібності, то ми тримаємо в своїх руках ключ до проблеми дитячої обдарованості” [3, с. 18].

На переконання Ю. Гіппенрейтера, обдарованість дитини, як і окремі її здібності, не дається природою в готовому вигляді. Вроджені задатки здібностей – тільки одна з умов дуже складного процесу формування індивідуально-психологічних особливостей, успішність якого у величезній мірі залежить від навколишнього середовища та характеру діяльності [5, с. 345]. Обдарованість дитини може бути встановлена і вивчена тільки в процесі навчання і виховання, а також у ході виконання дитиною тієї або іншої змістовної діяльності. При цьому ранні прояви обдарованості ще не визначають майбутніх можливостей дитини, адже хід подальшого становлення обдарованості надзвичайно важко передбачити.

Довгий час обдарованість розглядали, як божественний дар і лише в середині XIX століття сформувалося уявлення про спадкову природу цього дару, і пов'язано воно з ім'ям відомого англійського вченого Френсіса Гальтона, який натхненний працями свого двоюрідного брата Чарльза Дарвіна, став активно розробляти ідею про те, що геніальна людина – “продукт геніального роду”. Уважно проаналізувавши родоводи видатних людей свого часу і минулого, він знайшов низку закономірностей, які досить ясно вказували, з його точки зору, на те, що прояви обдарованості залежать, у першу чергу від спадковості [4, с. 112].

Проте з середини 50-х років XX століття група тоді ще молодих американських учених – Дж. Гілфорд, П. Торренс, Ф. Баррон, К. Тейлор – здійснила низку значних дослідницьких проєктів, які окреслили нові кордони в психології творчої обдарованості. Ця група дослідників заявила про себе тим, що на відміну від звичайних, традиційних експериментів спостерігала за поведінкою творчо обдарованих людей не в лабораторії, а в природних ситуаціях спілкування, діяльності та відпочинку; і з самого початку намагалася визначити не тільки специфічні прояви талановитості в тому чи іншому виді діяльності, а й характерні риси та особливості обдарованих людей, які проявлялися в поведінці, мисленні, схильностях і установках. Дослідження цих років ламали забобони щодо проявів не пересічності і талановитості, долали наукові стереотипи генетичної теорії обдарованості, а також уявлення про обдарованість як “симптом спадковості”. Американські психологи стверджували, що багато надзвичайно обдарованих людей не реалізували своїх можливостей через несприятливе виховання в дитинстві. Тому обдарованість необхідно своєчасно виявити і розвивати.

До ранніх виявів обдарованості дитини належать: раннє навчання ходьби та інших рухів; інтенсивний розвиток мовлення та ранній інтерес до читання, потужна енергійність, значна фізична, розумова і пізнавальна активність, порівняно низькі втомлюваність і потреба у відпочинку.

В основному обдарованість визначається трьома взаємозалежними проявами: випереджальним розвитком пізнання, психологічним розвитком і фізичними даними. За твердженням американських спеціалістів Глена і Дженет Доманів, у досить ранньому віці проявляється фізична обдарованість дитини, яку важливо підтримати та розвивати.

Обдаровані діти надзвичайно сильно відрізняються один від одного за видами обдарованості, до яких відносять інтелектуальну, академічну, творчу та художню обдарованість. Остання вважається найкраще вивченою і складається з образотворчої, сценічної та музичної обдарованості. Особливо рано може проявитися обдарованість до музики, потім – до малювання; взагалі обдарованість до мистецтва проявляється раніше, ніж до інших наук. У зв'язку з цим, важливого значення набуває турбота про виявлення та розвиток юних обдарувань батьками та вчителями. Прикладами дуже раннього прояву музичної обдарованості можуть служити трирічний В. Моцарт, чотирирічний І. Гайдн, п'ятирічний Ф. Мендельсон, С. Прокоф'єв, який виступив композитором у 8 років, Ф. Шуберт – у 11 років, К. Вебер – у 12, Л. Керубіні – в 13 років. Але, за зовсім рідкісними винятками, самостійна творчість, що має об'єктивне значення, виявляється лише 12-13 років. У пластичних мистецтвах покликання і здатність до творчості проявляються дещо пізніше – в середньому близько 14 років. Так, у С. Рафаеля та Ж.-Б. Греза вони проявилися у 8 років, у А. Ван Дейка і Джотто – в 10 років, у Б. Мікеланджело – у 13 років, у А. Дюрера – в 15 років. У царині поезії схильність

до віршування виявляється дуже рано, але поетична творчість, що має художню цінність, виявляється трохи пізніше.

Особливістю музичної обдарованості, що відрізняє її від обдарованості до інших видів мистецтва, є наявність музикальності, яка виражається в особливій сприйнятливості дитини до звучання музики. Музично обдаровані – це ті діти, для виявлення обдарованості яких, як правило, не потрібні ні тести, ні спеціальні спостереження. Ця обдарованість відчувається неозброєним оком, адже обдаровані діти виявляють сильний потяг до занять музикою. Вони можуть буквально годинами займатися за інструментом, не стомлюючись і мов би зовсім не напружуючись. Це для них одночасно праця і гра. Легко зрозуміти, як багато в результаті подібної майже безперервної музичної діяльності встигає дитина дізнатися і досягти.

Музична обдарованість відображає рівень розвитку музичних здібностей, що визначає діапазон діяльності, у яких дитина може досягти великих успіхів. Відомий психолог Б. Теплов виокремив три основні музичні здібності. По-перше, це ладове чуття, тобто здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії, відчувати емоційну виразність звуковисотного руху. Ладове чуття безпосередньо виявляється в емоційному переживанні мелодії, її упізнаванні, у чутливості до точності інтонації. Музичне переживання за своєю суттю є емоційним переживанням, оскільки поза емоційним станом зміст музики досягнути не можна. Ось чому вже у дошкільному віці треба розвивати здатність до емоційного переживання у всіх дітей незалежно від тих можливостей, якими вони наділені від природи. Тільки розвиваючи емоційність, можна прилучити дитину до чудового світу музики.

У різних дітей музична обдарованість може характеризуватися різним поєднанням окремих здібностей. Проте одним із основних показників музичної обдарованості дитини є раннє виявлення чуття ритму, яке, на думку Б. Теплова, є “здатністю активно переживати музику і внаслідок того тонко відчувати емоційну виразність часового ходу музичного руху” [10, с. 91]. Ритм є одним із головних елементів музики, що обумовлює ту або іншу закономірність в організації звуків у часі. При цьому, проводячи аналогії між ритмом у музиці та в інших мистецтвах, музикознавці наголошують на умовності використання цього терміну і відзначають особливу специфічність музичного ритму. Будучи одним із “першоелементів” музики, її виразним засобом, ритм відображає емоційний зміст музики, її образно-поетичну сутність. На образно-поетичному, художньо-смысловому аспекті музичного ритму наголошують К. Метнер, В. Сраджев, Б. Теплов, Г. Ципін. Поряд із мелосом і гармонією ритм бере активну участь у створенні емоційного настрою музики, її змісту. Що ж стосується динаміки, вияву емоцій, творчої активності, енергетичної напруги – тут ритм виконує головну роль. Розвиваючи у дітей чуття ритму, необхідно звернути увагу на темпо-ритм (музична пульсація), ритмічне фразування (відчуття смыслові одиниці в ритмічній організації музики), здатність відчувати свободу музично-ритмічного руху, а також відчуття паузи (чинник величезного художнього значення).

Важливою складовою музично обдарованої дитини є музична пам'ять та мислення. Феноменальною пам'яттю володіли композитори В. Моцарт, О. Глазунов, С. Рахманінов, диригент А. Тосканіні та інші музиканти. Музична пам'ять являє собою здатність до запам'ятовування, збереження в свідомості і відтворення музичного матеріалу. Загальними характеристиками продуктивності процесів пам'яті є обсяг матеріалу, який може запам'ятати дитина за певний проміжок часу, швидкість запам'ятовування матеріалу, тривалість збереження матеріалу в пам'яті і готовність до його відтворення. У своїй музичній діяльності дитина переважно спирається на слухо-образну, емоційну, конструктивно-логічну і рухово-моторну пам'ять. Працюючи з дітьми над розвитком музичної пам'яті і мислення, необхідно запам'ятати, що головною умовою успішного повноцінного запам'ятовування музики є поглиблене розуміння музичного твору, його образно-поетичної суті, особливостей структури, формоутворення, тобто усвідомлення того, що хотів виразити композитор, і як він це зробив.

Розвинута музична пам'ять і мислення, ритмічне та ладове чуття дають можливість дитині по-різному проявлятися у виконавській діяльності. Обдаровані діти з величезним бажанням і задоволенням беруть участь у концертах і різних конкурсах, що цілком відповідає природній дитячій потребі змагатися. Часом прагнення до перемоги виявляється настільки сильним, що дитина демонструє небувале натхнення і працьовитість. Споглядаючи за виступами маленьких музикантів на різноманітних конкурсах, не можна не погодитись із словами видатного німецького поета Йоганна Вольфганга Гьоте: "Людина, що володіє вродженим талантом, відчуває найбільше щастя тоді, коли використовує цей талант".

Отже, творчо підходячи до розвитку обдарованості дитини, педагог зможе допомогти їй реалізувати себе в майбутньому як яскраву, творчо-обдаровану особистість. Розвиток обдарованості проходить більш успішно, якщо діяльність викладача базується на основі створення сприятливої психологічної атмосфери, уваги до індивідуальних психологічних і вікових особливостей кожного обдарованого учня, організації його самостійної роботи та підготовки до концертної діяльності; проведення роз'яснювальної роботи з батьками, з метою створення у них вірного уявлення про обдарованість власної дитини.

Потребує спеціальних досліджень вивчення закономірностей розвитку музично обдарованих дітей, порівняльна характеристика методик розвитку музичної обдарованості дітей в різних країнах.

Список використаних джерел

1. Аверин В.А. (2003) Психология личности: учебное пособие. Москва, 489 с.
2. Антонова О.Є. (2005) Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу. Житомир, 456 с.
3. Виготский Л.С. (1991) Педагогическая психология. Москва, С.100-102.
4. Долинська Л.В. Скрипченко О.В., Огороднійчук З.В. (2016) Загальна психологія: хрестоматія. Київ, 640 с.
5. Гиппенрейтер Ю.Б. (2017) Большая книга общения с ребёнком. Москва, 496 с.
6. Лейтес Н.С. (1996) Психология одаренности детей и подростков. Москва, 416 с.
7. Рубинштейн С.Л. (2007) Основы общей психологии. Питер, 623с.
8. Тітов С.І. (2004) Музична обдарованість та її розвиток [Електронний ресурс] Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. 2004. N 19. С. 223-226.
9. Щорс В.В. (2012) Розвиток обдарованої дитини. Позашкільна освіта. № 11 (23). С.7-14.
10. Теплов Б.М. (1961) Проблемы индивидуальных различий. Москва, С. 9-20.
11. Тюленев П.К. (2001) Одаренность детей. Книга 1. Москва, 234 с.

The article presents the views of scientists on the problem of identification training and developing of gifted children. It is stated that giftedness is often called a peculiar combination of abilities, which provides a person with the ability to successfully perform any activity. The types of giftedness are set: innate – based on natural abilities, acquired – manifested in adulthood in a particular field of art or science, special – gifted in one sphere of activity, general – the basis of special abilities development. Early manifestations of giftedness of the child are defined: early learning of walking and other movements; intensive speech development and early interest in reading, powerful vigor, significant physical, mental and cognitive activity, relatively low fatigability and the need for rest. The features of musical giftedness, which consists in the presence of musicality, which is expressed in the child's special susceptibility to sounding music, is revealed. Musical talent reflects the level of development of musical abilities, which determines the range of activities in which the child can achieve success. The main musical abilities include: regular and rhythmic sensation, emotional response to music, musical memory and thinking. The role of parents and teachers in the development of gifted children is emphasized. The development of giftedness is more successful if the activity of the teacher is based on the creation of a favorable psychological atmosphere, attention to the individual psychological and age peculiarities of each gifted student, the organization of his independent

work and preparation for concert activity; conducting explanatory work with parents in order to create a correct idea of the giftedness of their own children.

Key words: *children, activity, tasks, abilities, musicality, giftedness, creativity.*

УДК 373.3.015.31:7

DOI: 10.32626/2309-9763.2019–26–1.143-149

Людмила Московчук
Liudmyla Moskovchuk

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

THE STRUCTURAL COMPONENTS OF AESTHETIC EDUCATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

У статті розглянуто структурні компоненти естетичного виховання здобувачів початкової освіти як діяльності. Розкрито його суб'єкт, об'єкт, мету, зміст, засоби та результат. Проаналізовано різні підходи сучасних науковців до їх визначення. Уточнено зміст поняття “естетична вихованість”.

Ключові слова: *естетичне виховання, здобувачі початкової освіти, структурні компоненти естетичного виховання, естетична вихованість.*

На початку ХХІ століття відбуваються динамічні процеси в розвитку теорії естетичного виховання, розширюється і переосмислюється зміст багатьох традиційних категорій. Одним із ключових компонентів формули нової української школи постає педагогіка партнерства. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія і співпраця між учителем та учнем.

У зв'язку з цим актуалізується визначення естетичного виховання як спільної діяльності учителя та учня, котра ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії та є спрямованою на формування естетично розвиненої особистості учня.

На наш погляд, значну увагу необхідно приділяти організації естетичного виховання здобувачів початкової освіти. Оскільки молодший шкільний вік – особливий період, чутливий для естетичного виховання, формування естетичних цінностей й почуттів.

Обґрунтуванню концептуальних засад естетичного виховання здобувачів початкової освіти присвячено роботи багатьох науковців (О. Аліксійчук, Г.Б. Арему, А. Владімірова, М. Ганжа, Т. Голінська, Ю. Гончаренко, І. Гриценко, О. Гудовсек, О. Земляна, О. Комаровська, М.Лещенко, О.Лобова, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Михайличенко, О.Ростовський, О. Максимова, Т.А. Г. Оладімеджі, Т. Пагута, М. Семенищева, І. Таран, Т. Турчин, М. Черніка, А. Чернишова, Т. Шмельова та ін.). Здійснений аналіз цих досліджень дозволив зрозуміти, що визначення змісту категорії “естетичне виховання здобувачів початкової освіти” можливе шляхом розкриття компонентів естетичного виховання як діяльності, що і стало метою нашого дослідження.

Вважаємо за необхідне розглянути такі компоненти естетичного виховання, як його суб'єкт, об'єкт, мету, зміст, засоби та результат.

Вивчення психолого-педагогічних праць свідчить про те, що суб'єктом естетичного виховання є вчитель, котрий, як зазначає О. Везумська [2], стоїть у витоків тривалого й складного процесу розвитку й становлення особистості, а учень виступає і як об'єкт виховання, і як суб'єкт самовиховання. Педагогічна взаємодія вчителя та учня будується на основі гуманізації та діалогічності.